

ВІДДІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

М. Цвік, академік-секретар
відділення теорії та історії держави
і права АПрН України

Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права

За минуле 10-річчя до складу відділення теорії та історії держави і права АПрН України входили 22 особи: 8 академіків і 14 членів-кореспондентів. Членами-засновниками АПрН України були М. Костицький, А. Рогожин і М. Цвік. До 2002 р. академіком-секретарем відділення був А. Рогожин. Вибори членів і членів-кореспондентів АПрН України, які поповнювали склад відділення, проводились у 1993, 1996, 2000 та 2002 рр. Серед членів відділення репрезентовані науковці різних поколінь: старшого (В. Копейчиков, В. Кульчицький, А. Рогожин, М. Страхів, М. Цвік), середнього (М. Козюбра, М. Костицький, В. Литвин, О. Мироненко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, В. Селіванов, О. Скакун), молодшого (А. Заєць, В. Гончаренко, О. Копиленко, О. Крупчан, В. Медведчук, О. Святоцький, Д. Табачник, О. Ярмиш). За роки існування відділення пішли з життя видатні українські вчені В. Копейчиков та А. Рогожин, які зробили значний внесок в науку теорії та історії держави і права,

Весь період діяльності відділення науково-дослідницька робота здійснювалась за такими основними напрямками: «Методологічні проблеми правової науки», «Зародження та розвиток української держави і права», «Політично-правове реформування українського суспільства», «Праворозуміння та верховенство права», «Теорія прав людини», «Наукові засади правотворчого та правозастосовного процесів». Дослідження цих тем членами відділення проводилось у співробітництві і співдружності з науковими колективами і окремими науковцями України.

При відділенні створено Координаційне бюро, яке вісім років очолював академік В. Копейчиков. Бюро займалося, зокрема, координацією дослідницької роботи і узгодженням наукової тематики. Був проведений аналіз тем дисертаційних досліджень з історії та теорії держави і права з метою перевірки їх актуальності, усунення дублювання і заповнення прогалин, що мають істотне значення. В подальшому плануються проведення аналогічної роботи з філософії права, розробка рекомендацій щодо тематики майбутніх дисертаційних досліджень. За ініціативою бюро щорічно проводяться «круглі столи» з найбільш актуальних питань теорії та історії держави і права, огляд яких друкується.

Початок роботи відділення, як і усієї АПрН України, збігається з першими роками існування суверенної Української держави. Розпад СРСР і виникнення українського права і держави дали великий поштовх для розвитку історико-правової та теоретико-правової науки. Всесвітньо-історичний факт завоювання незалежності поставив перед суспільною, в тому числі юридичною наукою, низку невідкладних завдань.

Щодо історично-правової науки йдеться про вирішення завдання очищення історії української державності від перекручень, дослідження ідейних витоків боротьби за незалежність і переосмислення всіх етапів історії України.

Основним змістом роботи в галузі загальної теорії держави і права було сприяння створенню теоретичної бази державо- і правотворення і формування нового права. Першочергового значення в цьому аспекті набула участь членів відділення у створенні теоретичного підґрунтя законодавчо-підготовчої діяльності і на цій базі — основ правового регулювання в Україні. Ця робота здійснювалася на базі використання як національних історичних традицій, так і зарубіжного досвіду.

Необхідність розробки проекту Конституції незалежної України вивела на перший план теоретичні проблеми, пов'язані з оптимальною побудовою системи державних органів України, означенням принципів їх діяльності, визначенням ступеня наступності у розвитку державно-правових інститутів, обсягом і гарантуванням прав і свобод громадянина.

Практична заостреність теоретичних досліджень особливо послідовно простежується в ході конституційного процесу. Він тривав безперервно з 1992 р. при активній участі багатьох членів

відділення. У розробці Концепції нової Конституції як члени робочої групи, члени Конституційної комісії і наукові експерти брали участь деякі науковці відділення. В. Копейчиков, М. Козюбра, М. Костицький, О. Копиленко, В. Медведчук, А. Заєць, М. Цвік були безпосередніми розробниками проекту Конституції, брали участь у конституційному процесі. М. Козюбра, О. Копиленко і М. Цвік були також розробниками Конституції Автономної Республіки Крим.

У процесі підготовки Конституції України і протягом всього перехідного періоду надзвичайно гостро стояла проблема подолання ідейної спадщини тоталітарного минулого, пов'язаних з ним ідеологічних перекирчень. Розвиток науки був неможливий без докорінної перебудови світоглядної і методологічної бази наукових досліджень. Поступово долаються і відкидаються такі притаманні минулому вади і штампи, як вульгарний економізм, протиставлення особи і колективу, намагання одержавлення всього суспільного життя, погляд на людину як на нічого не значущий гвинтик державної машини, безапеляційне проголошення пріоритету суспільних інтересів перед особистими, підхід до всіх проблем виключно з класових позицій. Відкидання властивого минулому заперечення існування приватного права поставило важливу проблему теоретичного обґрунтування ролі державного керівництва і правового регулювання в умовах переходу від планової до ринкової економічної системи.

В перше десятиріччя існування незалежної України шляхи розвитку історико-правової науки багато в чому збігалися з напрямками досліджень, що проводилися громадськими істориками. Увага істориків-правників була прикута до встановлення і документального обґрунтування історичної правди щодо державно-правових аспектів становлення і розвитку Київської Русі, Гетьманату, особливо Гетьманщини під час національно-визвольної боротьби під керівництвом Б. Хмельницького, Директорії, Центральної Ради, боротьби більшовицького і національно-демократичних напрямів в державно-правовому розвитку, оцінки змісту, форм і ролі радянських державно-правових інститутів. Актуального значення набуває дослідження ролі окремих видатних особистостей — керівників і учасників національно-визвольного руху. В умовах сьогодення при дослідженні Української держави і права в європейському контексті докорінно підвищується значення історико-порівняльних досліджень.

Підсумки багаторічної роботи за цими напрямками великої групи українських вчених були підбиті в академічному курсі «Історія держави і права України» в 2 томах (2000 р.). У підготовці цього відзначеного Державною премією курсу брали участь академіки А. Рогожин, О. Копиленко, члени-кореспонденти В. Гончаренко, Р. Кульчицький, М. Страхов, О. Святоцький, О. Ярмиш.

Важливим джерелом ефективного державо- і правотворення використання історичного досвіду стало дослідження ідейної спадщини українського народу, проведення копіткої роботи щодо означення можливостей використання національних традицій, які склалися під час багаторічної боротьби за незалежність. Саме в цьому руслі написано низку робіт членів відділення: О. Копиленко — «Сто днів Центральної Ради» (1992) та «Правонаступництво вибору» (1999); В. Кульчицького «Західноукраїнська Народна Республіка» (1918—1923 рр.); М. Костицького «Історія політико-правових вчень»; В. Литвина «Україна. Досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ сторіччя)» (2001—2002 рр.); «Україна, хроніка поступу (1991—2001 рр.)» (2001); Ю. Римаренка «Національний розвій України: проблеми і перспективи» (1998), «Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади» (2001); О. Святоцького «Історія адвокатури України» (1992); О. Скакун «Драгоманов как политический мыслитель» тощо. Великого резонансу набули докторська дисертація і відповідна монографія В. Медведчука «Сучасна українська національна ідея» (1997).

Теоретична база досліджень, що проводились у відділенні, значно збагатилася за рахунок рішучого подолання характерного для попереднього етапу негативного ставлення до значної частини юридичної спадщини, подолання механічного поділу всіх юридичних шкіл і течій минулого на прогресивні (що базувалися на марксистському підґрунті) і реакційні. Зусилля багатьох вчених спрямовуються на аргументоване збагачення власних концепцій матеріалами, висновками і положеннями, що накопичені попередніми поколіннями українських і зарубіжних юристів, а також на базі розвитку порівняльного правознавства. Одержала розвиток методологічна функція основоположної юридичної науки — теорії держави і права.

Головними методологічними орієнтирами сучасних теоретичних досліджень стають загальнолюдські принципи: пріоритет прав особистості, свобода, рівність, гуманізм, справед-

ливість. Це обумовило недостатність зведення наукових методологічних підходів виключно до механістичного оперування окремими категоріями і вимогами діалектики. З'явилась можливість спиратися не тільки на матеріалістичний, а в певних випадках і на ідеалістичний світогляд, як, наприклад, при використанні вчення школи природного права. Таким шляхом був подоланий погляд на можливість застосування діалектичного методу виключно на матеріалістичному підґрунті. В такий спосіб була остаточно з'ясована неправильність посилань на метод «матеріалістичної діалектики», чим зміщується методологія зі світоглядом, абсолютизується значення діалектики.

Зміна методологічних орієнтирів сприяла поглибленню змісту правових досліджень і в той же час поставила вимогу подальшого вдосконалення методології правової науки. В рамках цього строку за ініціативою відділення теорії та історії держави і права АПрН України з цієї проблеми були проведені дві великі всеукраїнські наукові конференції за участю зарубіжних науковців: «Методологічні проблеми правової науки» (К., 1997) і «Методологічні проблеми правової науки» (Харків, 2003). На конференціях прийняті рекомендації, що мають велике значення для вдосконалення методологічних основ наукових досліджень.

Все більш активними стають дослідження на стику юридичних та інших суспільних наук, досягнення яких впливають на юридичну науку. З'являються і посилюються наукові напрями і підходи, які спочатку одержали назву філософії права, соціології права, аксіології права, правової антропології, правової конфліктології, порівняльного правознавства. Згодом деякі з них, як-то філософія права і порівняльне правознавство, формують власний і відокремлений предмет дослідження і перетворюються на самостійні науки, що хоча і тісно пов'язані з теорією держави і права, але знаходяться поза її межами. Велике позитивне значення для розвитку юридичної науки має реабілітація догматичного методу дослідження, який вимагає всебічної логічної обробки теоретичних і практичних матеріалів з метою відокремлення одне від одного різних юридичних понять, створення понятійних рядів, формулювання відповідних означень, проведення класифікацій юридичних явищ. Саме результатом застосування цього методу великою мірою є існування і розширення понятійного апарату юридичної науки, на який спираються всі теоретичні дослідження, та вирішення завдань щодо його подальшого вдосконалення.

Нинішній час вимагає проводити курс на постійне посилення зв'язків науки з державно-правовою практикою, орієнтації на забезпечення вдосконалення державного керівництва, правотворчості, правозастосування і правотлумачення. Цьому значно сприяє перебування в складі відділення провідних державних діячів України, а також співробітництво його членів на громадських засадах з центральними державними органами. В. Литвин є Головою Верховної Ради України, В. Медведчук — Главою Адміністрації Президента України, Д. Табачник — заступником прем'єр-міністра України. Суддями Конституційного Суду України є М. Костицький, О. Мироненко та М. Козюбра (до 2002 р.), Державним секретарем Міністерства юстиції — А. Заєць. В. Копейчиков і О. Копиленко були радниками Президента і Голови Верховної Ради України. Всі вони використовували в наукових дослідженнях власну державницьку практику. Значна частина науковців відділення є членами наукових рад при центральних державних органах, консультантами постійних комітетів Верховної Ради. Через їх роботу здійснюється прямий взаємовплив теорії і практики. Аналіз і узагальнення останньої породжують розвиток теорії. Все це підтверджує ефективність активного поєднання наукової роботи з практичною у справі розбудови Української держави і права.

Вивчення і узагальнення правової практики, нагромаджений у цій справі досвід обумовлюють активну участь членів відділення у законотворчій та експертній роботі. Вони є авторами і співавторами або експертами стосовно законопроектів, що були прийняті або розглянуті Верховною Радою.

Члени відділення здійснювали експертизу значної частини законопроектів, що розглядалися Верховною Радою, і брали безпосередню участь у розробці деяких з них: законопроектів, що випливали з рішень Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою (В. Литвин, М. Цвік), Цивільного кодексу, законів «Про статус суддів», «Про судоустрій», «Про адвокатуру» (В. Медведчук), «Про місцеве самоврядування» (М. Козюбра, Д. Табачник), «Про наукову діяльність» (Д. Табачник, О. Крупчан), «Про вищу освіту», «Про державну політику України в галузі прав людини» (П. Рабінович), «Про державну службу» (О. Петришин), «Про біженців», «Про правовий статус іноземців», «Про національні меншини» (Ю. Римаренко). Всі члени відділення брали активну участь у всенародному обговоренні пропозицій Президента Украї-

ни щодо проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України». В ході цих обговорень вирішувались такі важливі теоретичні питання, як означення динаміки розвитку державної форми управління, бажаних змін у співвідношенні окремих гілок влади, стримувань і противаг між ними.

Незважаючи на велику роботу, сучасний рівень допомоги науці і практиці навряд чи можна визнати задовільним. Щодо стану законодавства, то хоча Верховна Рада України прийняла понад 2000 законів, багато з них не відповідає сучасним вимогам. Більша їх частина стосується внесення поправок та змін у чинне законодавство. Все ще не прийняті деякі вкрай необхідні для країни закони — «Про податки», «Про пенсійне забезпечення», «Про партії», «Про опозицію», новий закон «Про референдум», низка кодексів.

Не на належному рівні знаходиться якість законів. В їх тексті зустрічається чимало порушень законодавчої техніки — прогалини, колізії. Все це свідчить про необхідність значного посилення допомоги науки практиці. Доцільним є формування спеціалізованих наукових установ і тимчасових об'єднань науковців, які б займалися законотворчою роботою і сприяли підвищенню її якості, вдосконаленню порядку видання законів, виробленню обов'язкового порядку проведення експертизи тощо. Додаткового ретельного дослідження потребує низка питань. Важливе місце серед них посідають аналіз принципу верховенства права, визначення шляхів його реалізації, його співвідношення з верховенством закону. Правильному уявленню про зміст цього конституційного принципу заважають залишки суто позитивістського розуміння права як системи норм, що встановлюються державою. При такому підході право змішувалося з законодавством, розглядалося як суто суб'єктивне явище, в результаті чого заперечувалась його незалежність від держави. Між тим змістом верховенства права є перш за все його верховенство над державою, дія останньої у правових межах. Проведені наукові дослідження довели, що право є втіленням справедливості, найбільш ефективним засобом захисту прав людини і громадянина. Ці права здійснюються через пряму дію конституційних норм, котрі, як і вся Конституція, не потребують перевірки на предмет їх відповідності принципу верховенства права.

Результати наукових досліджень з історії і теорії держави і права втілюються в друковану продукцію, загальний обсяг якої

перевищує 1000 друк. арк. Назвемо лише деякі з виконаних під час існування відділення монографічних досліджень: В. В. Копейчиков. Народовластие и личность (1992), В. М. Литвин. Політична арена України, дійові особи і виконавці (1994), В. С. Кульчицький. Українська культура: минуле і сучасність (1994), Д. В. Табачник. Україна на порозі ХХІ століття (1995), Ю. І. Римаренко. Національне буття в контексті державотворення (1996), Д. В. Табачник. Нагороди України: історія, факти, документи: У 3-х томах (1996), В. В. Медведчук, О. Д. Святоцький. Адвокатура: історія і сучасність, П. М. Рабінович. Права людини (1997), Права людини і громадянина у Конституції України (1997), О. М. Мироненко. Українське державотворення: невитребуваний потенціал (1997), В. М. Литвин. Украина: политика, политики, власть (1997), А. В. Петришин. Государственная служба Украины. Историко-теоретический, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ (1998), О. М. Мироненко. Український парламентаризм: минуле і сучасність, Конституція незалежної України (2000), В. В. Медведчук. Соціал-демократичний вибір України (2000), Ю. І. Римаренко. Національно-державне будівництво, Енциклопедія етнокulturознавства: У 2-х томах (2001), О. Н. Ярмиш. Каральний апарат самодержавства в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. (2001), В. М. Литвин. Україна: хроніка поступу (1991–2001 рр.) (2001), О. Л. Копиленко. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу (2002), В. В. Медведчук. СДПУ(О) та сучасний політичний і державотворчий процес в Україні (2003).

Окремим напрямом роботи відділення є підготовка навчальної літератури. Вона була спрямована на підвищення рівня професійної правосвідомості як студентів, так і практикуючих юристів, а також всіх науковців, що працюють у галузі суспільних наук. Члени відділення брали в цьому активну участь. За минуле десятиріччя замість застарілих видань радянських часів прийшло нове покоління підручників, написаних українською мовою і на українському матеріалі, їх авторами і співавторами були такі члени відділення, як В. Копейчиков, О. Петришин і М. Цвік («Загальна теорія держави і права», 2002 р.), О. Скакун («Теорія держави і права», 2001 р.). П'ять видань з наступними змінами і доповненнями витримав навчальний посібник П. Рабіновича «Основи загальної теорії права і держави» (останнє видання 2003 р.). Підручник «Історія держави і права України»,

співавторами якого були В. Гончаренко, О. Копиленко, М. Страхов, О. Ярмиш, видавався і перевидавався з доповненнями в 1993, 1996, 2000 рр. За відсутності відповідної навчальної літератури подією став вихід у світ написаного М. Страховим підручника «Історія держави і права зарубіжних країн» (1999).

Члени відділення були авторами і співавторами і підручників з інших, перш за все юридичних, дисциплін, таких як «Основи конституційного права України» — В. Копейчиков і В. Медведчук (1997), «Конституційне право України» — М. Козюбра, М. Цвік (1999), «Історія вчень про державу і право» — М. Костицький (1995), «Юридична деонтологія» — О. Скакун (1999), «Новітня історія України» — В. Литвин (2000), «Конституційне право зарубіжних країн» — М. Цвік (1997, 2003), «Юридична психологія» — М. Костицький (2000) і «Право інтелектуальної власності» — О. Святоцький (2002).

У межах виконання комплексної програми досліджень відділення теорії та історії держави і права кожен з його членів працював за більш конкретними напрямками. Серед дійсних членів АПрН України зосередили головну увагу: О. Копиленко — на дослідженні проблем історії та розбудови української державності і парламентаризму, шляхів удосконалення законодавства; М. Костицький — на історії правових вчень, конституційному правосудді і юридичній психології; В. Литвин — на проблемах новітньої політичної історії України, теорії і практиці державотворення; В. Медведчук — на проблемах державотворення, української ідеї, розвитку політичної системи; Д. Табачник — на історії державних і політичних інститутів України, новітніх політичних і правових вчень; М. Цвік — на вдосконаленні державної форми, сучасному праворозумінні, реалізації принципів поділу влади і верховенства права.

Члени-кореспонденти АПрН України працюють над питаннями: В. Гончаренко — історії права України; М. Козюбра — філософії права, методології правознавства, верховенства права; О. Крупчан — удосконалення державного управління, порівняльного правознавства; В. Кульчицький — історії держави і права західноукраїнських земель; О. Мироненко — державотворення, історії конституціоналізму і парламентаризму в Україні, етнодержавознавства; О. Петришин — теорії організації державного апарату, державної служби, прав людини; П. Рабінович — загальної теорії прав людини і громадянина, філософії пра-

ва; Ю. Римаренко — співвідношення нації і держави, етнодержавознавства; О. Святоцький — історії адвокатури, інтелектуальної власності, правотворення; О. Скакун — історії вчень про державу і право, юридичної деонтології; М. Страхов — історії держави і права зарубіжних країн, державотворення, прав людини; О. Ярмиш — історії каральних та правоохоронних органів України.

Кожен член відділення зробив власний внесок у розвиток української юридичної науки. На окрему згадку заслуговують роботи, за написання яких було присуджено державні премії України в галузі науки і техніки. Лауреатами цих премій стали В. Литвин, Д. Табачник (1999), В. Гончаренко, О. Копиленко, А. Рогожин, М. Страхов (2002). Найбільшу кількість опублікованих наукових робіт мають П. Рабінович і Ю. Римаренко — по 850 робіт, О. Мироненко — 450, В. Литвин — 300. Плідною є наукова творчість О. Мироненка, який фактично здійснив наукове дослідження всіх більш-менш важливих етапів державно-правового розвитку України. Ю. Римаренко започаткував нові напрями в юридичній науці — етнодержавознавство і міграційознавство, його наукова школа налічує понад 50 учнів — докторів і кандидатів наук. П. Рабінович є провідним в Україні фахівцем, який створив власну школу дослідження загальної теорії прав людини. В цьому напрямку було розроблено цілісний концептуально узгоджений поняттєво-термінологічний апарат, започатковано нетрадиційну класифікацію прав людини, визначення понять «зміст», «обсяг», «стандарт», «імплементация» прав людини, створено вчення про межі прав людини, тлумачення відповідних законодавчих приписів тощо. Важливе значення для всієї української юридичної науки мають думки В. Медведчука щодо впливу на розвиток держави і права української національної ідеї. М. Козюбра перший в Україні відмовився від позитивістського погляду на право як на продукт державної волі і здійснив розмежування права і законодавства. Він заклав підвалини дослідження принципу верховенства права і був одним з фундаторів відокремлення філософії права як окремої науки. Велику увагу і численні відгуки наукової громадськості привернуло фундаментальне монографічне дослідження В. Селіванова «Права і влада суверенної України: методологічні аспекти» (2002). Ця робота пройнята демократичними ідеями і охоплює надзвичайно широке коло наукового матеріалу, в тому

числі щодо методологічних основ розуміння окремих правових явищ, змісту поділу українського права на приватне і публічне тощо. Надзвичайно цікавий теоретичний матеріал містить робота А. Зайця «Правова держава в контексті новітнього українського досвіду» (1997), яка приваблює оригінальністю постановки і вирішення низки основоположних і спірних для вчення про право питань, особливо щодо первинної і наступної легітиматції державної влади, шляхів зв'язку теорії з практикою тощо.

Члени відділення брали активну участь в організації і роботі близько 100 наукових конференцій і симпозіумів, що проходили в Києві, Харкові, Одесі, Львові, Ужгороді, за кордоном (в Німеччині, США). Пленарні засідання і секції теорії та історії держави і права багатьох конференцій стали важливою трибуною обміну науковою інформацією, постановки нових проблем, проведення дискусій, що відображалось у рекомендаціях конференцій. Крім двох уже згаданих конференцій з питань методології правової науки, вони проводилися з проблем побудови і принципів правової держави, перспектив державно-правового розвитку України, зокрема українського парламентаризму, реалізації положень Конституції України, міжнародно-правових і внутрішньодержавних аспектів теорії прав людини, з нагоди ювілейних дат — становлення незалежності України, прийняття загальної Декларації прав людини і громадянина, інших міжнародно-правових документів. Про те, якого важливого значення надала цим конференціям держава, свідчить той факт, що на одній з них — «Конституція України — основа модернізації держави і суспільства» — з головною доповіддю 21 червня 2001 р. виступив Президент України Л. Д. Кучма.

Перспектива роботи відділення вбачається в подоланні на базі творчої дискусії ще не вирішених проблем, постановці нових назрілих питань, встановленні закономірностей розвитку і функціонування державно-правових явищ, підвищенні значення прогностичної функції наукових досліджень.

Перспективи розвитку історико-правової науки йдуть шляхом її побудови на більш ґрунтовній теоретичній базі, посилення використання досягнень загально-історичної науки, знову відшуканих джерел щодо окремих історичних подій. Настав час завершення дебатів, які затягнулися, щодо підстав періодизації історії держави і права України. Обґрунтованими висновками повинні завершитися дискусії щодо форми Української держа-

ви на різних етапах її існування, зокрема держави гетьмана Богдана Хмельницького. Це повністю стосується дискусій з проблем юридичної природи організації козацького товариства, держави за часів Скоропадського, Директорії, радянського періоду, дебатів щодо закономірностей державно-правового розвитку. В зв'язку з тривалим протистоянням різних наукових підходів до дослідження принципів проблем вітчизняної історії держави і права вважається нагальною потреба скликання Всеукраїнської наради з питань державно-правового розвитку України.

Підбиваючи підсумки роботи відділення в галузі теорії держави і права, треба констатувати чимало зроблених за останні роки позитивних висновків, означення важливих тенденцій. Теорія держави і права здійснила перехід від суто позитивістського розуміння права як системи встановлених державою норм до його характеристики як системи норм, що відповідають вимогам справедливості, існують на двох рівнях, відображають міру свободи і рівності людини і складаються в своїй основі на базі багаторазового повторення суспільних відносин. Важливим здобутком відділення є створення багатоаспектної теорії прав людини, загальнотеоретичне обґрунтування поділу права на публічне і приватне. Важливе значення має вдосконалення методологічного інструментарію правознавства, про що вже йшлося. Разом з тим деякі питання залишаються дискусійними і не до кінця вирішеними. Подальшого ретельного дослідження потребують такі питання, як удосконалення здійснення принципу поділу влади; співвідношення безпосередньої і представницької форм народовладдя, демократії і самоврядування; означення шляхів проведення правової і адміністративної реформ; шляхи забезпечення реалізації прав людини згідно з конституційними положеннями і чинними міжнародними стандартами; співвідношення права і законодавства; система юридичних, зокрема ненормативних, актів; правоутворення і правотворчість; наукові засади розвитку судової практики тощо.

За цими і багатьма іншими напрямками є необхідність у подальших загальних дослідженнях. Так, великий блок проблем, що потребують свого вирішення, виникає у зв'язку з дією принципу поділу влади. Конституційне закріплення поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову ставить на порядок денний питання про те, чи входять до їх складу влада Президента України, Конституційного Суду, прокуратури, чи мають право на існування моделі

окремих президентської та контрольної гілок. Необхідним є пошук оптимального шляху реконструкції існуючої системи стримувань і противаг для встановлення міцної рівноваги між гілками влади. Основою вирішення зазначених питань є конструювання такої теоретичної моделі поділу влади, яка б забезпечувала розвиток держави і суспільства у бік їх побудови на основі розгорнутої демократії та суспільної єдності.

На особливу увагу заслуговує питання про шляхи ліквідації практики мовчазної відмови окремих державних органів і службових осіб від виконання адресованих їм положень законодавства або рішень судових органів. Вважаємо, що для таких порушників має бути встановлений і законодавчо закріплений юридичний порядок їх беззастережного розпуску або звільнення з посади як міри відповідальності за вчинення правопорушень.

Науково-дослідницька робота відділення здійснювалася згідно з основними напрямками досліджень в галузі держави і права, затвердженими загальними зборами АПрН України та Концепцією основних напрямів розвитку теорії та історії держави і права.

В. Медведчук, академік АПрН
України, Голова Адміністрації
Президента України

Правова наука і правова держава: проблеми взаємозв'язку і розвитку

Нещодавно Україна відзначила перший свій ювілей — десяту річницю незалежності. Надзвичайно символічним стало поєднання цієї дати ще з однією — минуло п'ять років з дня прийняття Конституції України. Незалежність — це лише перший крок, первинна можливість, яка відкрила народіві шлях до творення власної держави і тим самим дозволила інституціоналізувати одвічне прагнення до державності. Основа цього складного і тривалого процесу — Конституція, яка є не тільки найвищим державним, Основним Законом, а й тією схемою, за якою відбуваються державотворення і розвиток суспільства на певному історичному етапі.